

TADEUSZ LEWASZKIEWICZ

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0003-0676-9841

e-mail: lewtad@interia.pl

Aneta Bogusława Strawińska, Aleksander Walicki i Aleksander Łętowski o stanie polszczyzny północnokresowej. Ortografia – Fonetyka – Zagadnienia gramatyczne. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2018, ss. 175

Aneta Bogusława Strawińska, Leksyka północnokresowa jako element de-skrypcji zagadnień ortoepicznych w poradnikach Aleksandra Walickiego i Aleksandra Łętowskiego. Wydawnictwo PRYMAT, Białystok 2022, ss. 198

Podstawę materiałową pierwszej książki A.B. Strawińskiej stanowią dwa poradniki językowe: A. Walickiego *Błędy nasze w mowie i piśmie ku szkodzie języka polskiego popelnione oraz prowincjonalizmy* (Warszawa 1876, ss. 453, Warszawa–Kraków 1879, Warszawa–Kraków 1886) oraz A. Łętowskiego *Błędy nasze. Rzecz o czystości języka polskiego na Litwie* (Wilno 1915, ss. 378). Autorzy tych pozycji tępią bezlitośnie błędy wymawianiowe i gramatyczne oraz przede wszystkim zbędne zapożyczenia leksykalne. Błędy językowe Łętowski określa jako „najohydniejsze niedoskonałości językowe”. A.B. Strawińska pisze we *Wstępie*:

W prezentowanej pracy podejmuję się przede wszystkim charakterystyki wskazówek normatywnych zawartych w obu poradnikach zgodnie z odautorskim kierunkiem wnioskowania, tj. począwszy od nieprawidłowości w zakresie ortografii i błędów fonetycznych poprzez analizę odrębności słowotwórczych, usterek fleksyjnych, na defektach składniowych kończąc. [...] Zebrane ze źródeł dane omawiam w szerokim kontekście, tj. na tle XIX-wiecznej normy, w jej północnokresowym wariantcie (a niejednokrotnie konfrontuję je z normami XVII- i XVIII-wiecznymi) oraz z perspektywy funkcji purystycznych. Wyekscerpowany materiał językowy odnoszę również do polszczyzny współczesnej (s. 19-20).

Obszerny *I. Wstęp* (s. 11-48) zawiera także uwagi o stanie badań nad polszczyzną północnokresową, o wykorzystywaniu poradników językowych Walickiego i Łętowskiego w polonistycznych publikacjach językoznawczych, informacje biograficzne o ich autorach, omówienie poradników Walickiego i Łętowskiego „na tle innych wydawnictw poprawnościowych epoki” oraz bardzo ważną część *Wstępu*: „5. Postawa

purystyczna wobec języka polskiego na Kresach północno-wschodnich przełomu XIX i XX wieku jako składnik świadomości językowej ówczesnych użytkowników polszczyzny” (s. 38-48).

Następne części składowe monografii to: *II. Nieprawidłowości w zakresie ortografii* (s. 49-59); *III. Błędy fonetyczne* (s. 60-79); *IV. Odrębności słowotwórcze* (s. 80-95); *V. Usterki fleksyjne* (s. 96-124); *VI. Defekty składniowe* (s. 125-143); *VII. Zakończenie* (s. 144-148); *VIII. Bibliografia* (s. 149-166: Literatura podmiotu – 86 pozycji; Literatura przedmiotu – 210 pozycji); *IX. Abstract* (s. 167-171); *X. Indeks nazwisk* (s. 172-175).

Nieprawidłowości ortograficzne dotyczą m.in. stosowania litery *j*, pisowni *-zki* zamiast *-ski*, zachowania obcej pisowni. Błędy fonetyczne to m.in. poświadczania akania (np. *jasion* ‘jesion’, *szarować* ‘szorować’, *upadlać się* ‘upodlać się’), zastępowanie *q* przez *ę* (np. *skępiec*, *wętroba*) oraz wymowa typu *kolężanka*, wahania *z || ź || ż* (np. *roździał*, *źwierzły*, *źmiana*, *drażliwy*), podwajanie spółgłosek (np. *blaszanny*, *drewnianny*, *owskianny*, *szklanny*), wtórne palatalizacje (np. *cieńki*, *stryjeńka*, *sukień*), formy wyrazowe z akcentem proparoksytonicznym, np. *d`uszcza*, *mam`usieczka*, *r`ybeczka*). Odrębności słowotwórcze to m.in. liczne zdrobnienia rzeczownikowe (np. *bumażka*, *duszcza*, *kartofelek*, *parasolik*) i przysłówkowe z formantem *-eńko*, composita rzeczownikowe (np. *nowobraniec* ‘rekrut’, *wodokaczka* ‘wodociąg’), wyrazy z formantami cechującymi wyłącznie polszczyznę północnokresową (*-uk*, *-inia*, *-anny*, *-ejszy*). Autorka odnotowała liczne odstępstwa od ogólnopolskich form deklinacyjnych (np. *chłopowi*, *imieniowi*; *gości*, *świadki*; *nauczycielowie*, *dziadowie*, *kasztelanowie*) i koniugacyjnych (np. *kaszlam*, *szczebiotam*; *umią*, *rozumią*). Defekty składniowe dotyczą m.in. związku zgody i rzędu, wskaźników zespolenia, funkcji składniowych imiesłowów, szyku.

Warto dodać, że *Zakończenie* dobrze oddaje treść książki.

Druga monografia A.B. Strawińskiej jest cennym opracowaniem leksyki północnokresowej. Według Autorki: „Na słownictwo, poddane analizie przez Walickiego i Łętowskiego, łącznie składa się 957 wyrazów i związków frazeologicznych, z czego materiał rodzimy obejmuje zaledwie – 236 jednostek. Zapożyczenia z języków obcych w opisywanym przez obu badaczy materiale stanowią 75,4% ogółu wyrazów i połączeń wielowyrazowych (aż 721 jednostek). Dominują wśród nich rusycyzmy oraz białorusyzmy, mniejszą część wyekscerpowanego materiału stanowią ukrainizmy i lituanizmy” (s. 12).

Praca składa się ze *I. Wstępu* (s. 7-15), *II. Słownika* (s. 17-168), *III. Wniosków końcowych* (s. 169-179), *Bibliografii* (s. 181-188), *Wykazu skrótów* (s. 189-190). Oprócz tego książka zawiera: *Summary* (s. 191-192), *O autorce* (s. 193) i *Indeks osobowy* (s. 195-198). W *Słowniku* zaprezentowane są pojedyncze wyrazy oraz połączenia wyrazowe zapożyczone z języków rosyjskiego i białoruskiego, wyrazy pojedyncze przejęte z ukraińskiego i litewskiego, wschodniosłowiańskie (zapożyczenia nawiązujące do trzech lub dwóch języków wschodniosłowiańskich), „inne wyrazy kresowe klasyfikowane w poradnikach jako naganne”. Hasła słownikowe zostały starannie opracowane – Autorka powołała się na opinie A. Walickiego i A. Łętowskiego oraz na słowniki i opracowania naukowe, podała źródła zapożyczeń.

We *Wnioskach końcowych* A.B. Strawińska przekonująco przedstawiła „sposoby i metody klasyfikowania słownictwa w poradnikach Walickiego i Łętowskiego”, „wyrazy odnotowane w poradnikach bez negatywnych komentarzy”, „kwalifikowanie analizowanych wyrazów w słownikach języka polskiego”.

Obie monografie A.B. Strawińskiej zasługują na wysoką ocenę. Będą one z pewnością bardzo przydatne w dalszych badaniach nad polszczyzną północnokresową. Autorka należy do kręgu najlepszych znawców tej odmiany polszczyzny regionalnej.